

Demografska podoba slovenske skupnosti v Italiji

Devan Jagodic

Izvleček

V prispevku obravnavam sodobno demografsko podobo slovenske skupnosti v Italiji, kakršna se razodeva skozi prizmo zbranih empiričnih podatkov. Analiza temelji na izsledkih javnomnenjske raziskave, na katero je odgovarjal statistično reprezentativen vzorec polnoletnih prebivalcev in prebivalk območja, na katerem se po Zakonu št. 38 iz leta 2001 izvajajo varstvena določila za slovensko manjšino. Raziskava prinaša poglobljen vpogled v narodnostno in jezikovno strukturo obravnavanega prebivalstva, posebej njegovega slovenskega dela. V prispevku skušam avtor poiskati odgovora na dve temeljni vprašanji: 1) kolikšno je ocenjeno število pripadnikov in pripadnic slovenske skupnosti v Italiji in 2) kako se ti tipološko razvrščajo glede na različno intenzivne vezi s slovenskim narodnostnim in/ali jezikovnim elementom. Slovenska skupnost v Italiji je namreč razčlenjena družbena entiteta, ki jo sestavlja konglomerat različnih jezikovnih in identitetnih situacijskih okoliščin, pri katerih je slovenski element bolj manj prisoten oz. se v večji ali manjši meri prepleta z italijanskim ali drugimi.

Ključne besede: manjšine, manjšinski jeziki, demografija, sociolingvistika, slovenska skupnost v Italiji

1 Uvod

Za strateško pomembna obmejna in večjezična območja je značilno, da obstajajo različne ocene o njihovi demografski podobi. Tako je tudi v italijanskem obmejnem pasu na stičišču z Republiko Slovenijo, kjer poleg slovenske živita še dve uradno priznani manjšini (furlanska in nemška), hkrati pa tudi druge etnične, jezikovne in verske skupine, ki so se v prostor naselile v različnih zgodovinskih trenutkih in živijo danes pretežno v mestnem okolju.

Vprašanje določanja številčnosti narodnih in jezikovnih skupin je pogosto oteženo zaradi splošne nedostopnosti kakovostnih podatkovnih virov, ki bi omogočali nepretrgano sledenje njihovem demografskemu razvoju in spremembam (Oblak Flander, 2008). V naglo spreminjajočem se sodobnem svetu postaja to preštevanje vse kompleksnejše, tudi zaradi rastoče fluidnosti družbenih procesov in identitet (Bauman, 2002), ki vodijo k vse bolj razčlenjenim, večdimenzionalnim in težko določljivim ter merljivim družbenim tvorbam. Vse to posebej velja za raziskovanje demografskega gibanja pripadnikov in pripadnic slovenske skupnosti v Italiji, ki je že dalj časa predmet strokovne in tudi politične razprave (Sussi, 1998; Jagodic, 2017).

Opredelitev števila Slovencev in Slovenk v Italiji je od nekdaj problematičen proces. Že pri t. i. ljudskih štetjih v prejšnjem stoletju so se uporabljali različni kriteriji za opredeljevanje slovenskega prebivalstva, kar je vodilo do različnih rezultatov, večkrat dokaj vprašljivih.¹ Slovenska skupnost teh rezultatov ni nikoli priznala, v vsem času po drugi svetovni vojni pa se je tudi krčevito upirala kakršnemukoli preštevanju. Uradna utemeljitev te drže je slonela na dveh stebrih: 1) na prepričanju, da bi se ta podatek uporabljal v škodo in ne v prid manjšini; 2) na dejstvu, da do sprejetja Zakona št. 38 leta 2001 skupnost ni razpolagala z ustrežno varstveno zakonodajo, odsotnost pravne podlage pa bi

1 V popisu, ki ga je Avstro-Ogrska izvedla leta 1910, so npr. spraševali po občevalnem jeziku in ugotovili, da je na območju današnje avtohtone naselitve slovenske manjšine takrat živelo okrog 120.000 Slovencev in Slovenk. Drugače so ravnali ob italijanskem popisu leta 1921, ko so uporabili kriterij materne jezika, naštetu število slovenskih prebivalcev in prebivalk pa je po presoji stroke v obeh primerih bistveno nižje od takratnega dejanskega stanja. Še spornejši je bil izid kasnejših popisov v letih 1961 in 1971, ki sta potekala izključno v tržaški pokrajini. Pri prvem je bil kriterij pripadnosti manjšini jezik sporazumevanja v družini, kar je dejansko pomenilo, da so bili vsi Slovenci in Slovenke, ki so za družinski jezik navedli italijanščino (npr. v mešanih zakonih), obravnavani kot Italijani oziroma Italijanke, ne glede na to, ali so se čutili (tudi) pripadniki ali pripadnice slovenske skupnosti. Pri popisu leta 1971 pa je bil izbran kriterij »pripadnosti jezikovni skupini«, čeprav je bilo jasno, da generacija, ki pod fašizmom ni imela možnosti izobraževanja v slovenskem jeziku, ni mogla graditi na jeziku kot stebru svoje identitete (Stranj, 1999: 314).

zaradi političnega pritiska in diskriminacije lahko pripeljala do popačene slike stanja (Brezigar, 2004).

Ob pomanjkanju zanesljivih podatkovnih virov je vprašanje določanja številčnosti manjšine s časom postajalo še bolj kompleksno. Italija že vsaj pol stoletja pri popisu prebivalstva ne zbira več informacij o narodni pripadnosti, jeziku in veroizpovedi; pri določanju števila tu živčih Slovencev in Slovenk se lahko zato opiramo le na ocene različnih avtorjev in raziskovalnih institucij. Primerjava med ocenami kaže na to, da se je slovenski živelj v prejšnjem stoletju izrazito skrčil,² kar gre pripisati različnim vzrokom.³ Res pa je, da te ocene med seboj večinoma niso primerljive, saj se lahko močno razlikujejo po vzorcih, metodologiji, predvsem pa po izbranih kriterijih opredeljevanja. To nazorno nakazuje tudi javnomnenjska anketa Swg-SLORI iz leta 1985,⁴ po kateri se ocenjena številčnost manjšine zelo razlikuje glede na to, ali kot merilo izberemo narodnostno samoopredelitev (40.000 izjavljenih Slovencev in Slovenk), razumevanje slovenskega jezika (63.000 govorcev in govork slovenščine vsaj na pasivni ravni) ali pa jezikovno poreklo (100.000 prebivalcev in prebivalc z vsaj enim slovensko govorečim staršem) (Swg-SLORI, 1986).

Pregled uradnih popisov in ocen o številu pripadnikov in pripadnic slovenske manjšine v Italiji postavlja torej v ospredje vrsto dvomov v njihovo zanesljivost (Stranj, 1999; Zupančič, 2022). Tu ne gre le za večno (in še vedno aktualno) vprašanje napihovanja in ponarejanja raziskovalnih podatkov

- 2 Lavo Čermelj je leta 1958 ocenil, da je na celotnem obmejnem območju živelo približno 125.000 Slovencev in Slovenk (65.000 na Tržaškem, 20.000 na Goriškem in 40.000 na Videmskem), vse poznejše ocene pa navajajo precej nižje številke. Giorgio Valussi je leta 1974 npr. preštel le 52.174 pripadnikov manjšine, v devetdesetih letih pa so slovensko prisotnost v deželi Furlaniji - Julijski krajini ocenili še Pavel Stranj leta 1992 s 96.000 pripadniki, Pier Francesco Bellinello (1996) s 46.882 pripadniki in italijansko ministrstvo za notranje zadeve (1996) z 61.000 pripadniki (prim. Sussi, 1998). Negativni demografski trend naj bi se nadaljeval tudi v novem tisočletju, ko naj bi po Milanu Bufonu skupnost štela približno 50.000 duš, in sicer 30.000 na Tržaškem ter preostalih 20.000 dokaj enakomerno porazdeljenih med goriškim in videmskim predelom poselitvenega območja (Bufon, 2011).
- 3 Med temi velja izpostaviti: denacionalizacijsko politiko fašističnega režima v predvojnem in vojnem obdobju; poveljno emigracijo dela slovenskega prebivalstva v druge občine, regije, države in celine; urbanistične posege v prostor, ki so spodbujali naseljevanje italijanskega prebivalstva z območij nekdanje Jugoslavije (ob slovenskih zaselkih so nastala t. i. »begunska naselja«); negativne demografske trende, posebej od sedemdesetih let prejšnjega stoletja, ko je začelo naglo upadati predvsem tržaško prebivalstvo; urbanizacijo, terciarizacijo in druge učinke modernizacije sodobne družbe, ki so prispevali k asimilaciji dela manjšinskega prebivalstva v večinsko okolje.
- 4 To raziskavo izrecno navajam tudi zato, ker se metodološko precej približuje javnomnenjski anketi, ki bo predmet pričujočega prispevka in bo podrobneje predstavljena v nadaljevanju.

v politične namene, temveč tudi za uporabo nekoliko togih in okostenelih metodoloških pristopov, ki ne ustrezajo več izzivom naglo spreminjajoče se sodobne družbe.

2 Razkrajanje etnično-jezikovnih meja kot temeljni izziv pri raziskovanju sodobnega demografskega gibanja slovenske skupnosti v Italiji

Do nastopa družbene modernizacije je bilo etnično opredeljevanje Slovencev in Slovenk v Italiji enostavnejše kot danes, saj se je v glavnem enačilo s prostorskim ali jezikovnim opredeljevanjem (Bufon, 2004). Spremembe, ki jih je s seboj prinesla modernizacija, posebej ob razmahu terciarnih dejavnosti v obdobju po drugi svetovni vojni, so povzročile problematizacijo tega vprašanja, saj sta bila manjšinski skupnosti v mnogih primerih odzeta dva temeljna opredeliteljena atributa: prostor (ob vse večji funkcionalni povezanosti med »italijanskim mestom« in »slovenskim podeželjem« se je nekdaj trdno zakoreninjen koncept »etničnega ozemlja« postopoma razblinil) in jezik (v povojnem času je bila slovenščina vse bolj izpodrinjena iz javne prakse, kar je privedlo do diglosije). Modernizacija družbene strukture je slovenski živelj vse tesneje povezovala s širšim družbenim kontekstom, kar je imelo za posledico zmanjševanje razdalje z večinsko skupino (Bufon, 2004). S kasnejšo globalizacijo in vse večjim prodorom mainstream kulture se je ta razdalja še dodatno skrčila: zlasti mlade generacije se od večinskih vrstnikov in vrstnic dejansko razlikujejo le še po jeziku, predhodni elementi diferenciacije pa so polagoma izpuhteli (Brezigar, 2017).

Drugi pomemben dejavnik pospeševanja medetničnih in medjezikovnih prepletanj so evropski integracijski procesi. Vstop Slovenije v Evropsko unijo leta 2004 je s seboj prinesel številne posledice socioloških in psiholoških razsežnosti, med temi tudi izboljšanje odnosov med slovensko manjšino in italijansko večino v Furlaniji - Julijski krajini, ki se danes razvijajo v znamenju dokaj mirnega in sproščenege sobivanja. Takrat se je med večinskim prebivalstvom začelo tudi stopnjevati zanimanje za slovenski jezik in kulturo, o čemer pričata predvsem porast vpisovanja otrok iz italijanskih družin v vrtce in šole s slovenskim učnim jezikom (Bogatec, Bufon, 1996; Bogatec, 2022) in naraščajoče število tečajev slovenščine za odrasle (Jagodica, Čok, 2013). Za razliko od preteklosti se v nekdaj homogena slovenska okolja (vrtci in šole s slovenskim učnim jezikom, kulturna in športna društva) danes redno vključujejo tudi pripadniki in pripadnice italijanske večine, kar po eni strani prispeva

k demografski krepitvi ključnih manjšinskih družbenih dejavnikov, po drugi pa razkraja tradicionalno narodnostno-jezikovno podobo skupnosti, ki postaja čedalje kompleksnejša in težje določljiva.

Na naselitvenem območju slovenske skupnosti v Italiji smo tako priča nastajanju novih okolij kulturnega in jezikovnega stikanja, kjer se intenzivnost odnosov med večino in manjšino stopnjuje, tradicionalne posebnosti obeh skupin pa rahljajo ter medsebojno kontaminirajo. Tipičen primer teh prepletanj so mešane zveze ali zakoni, nekoč prisotni le v urbanih središčih, danes pa močno razširjeni tudi v okoliških naseljih, torej tam, kjer je slovenska skupnost najbolj kompaktno naseljena (Bufon, 2011). Nekdanjim trdnim in fiksnim identitetam se pridružujejo sestavljene oblike večplastnih ali hibridnih identitet (Pertot, 2007), kjer si slovenski element deli prostor z italijanskim in/ali drugim. Razsežnosti slovenstva so namreč bistveno bolj fluidne v primerjavi s preteklostjo: ljudje se vse bolj osvobajajo vnaprej danih struktur – vključno s slovenskim jezikom in identiteto, ki ju je marsikdo »podedoval« od družinskih prednikov. Njihove biografije v čedalje večji meri temeljijo na svobodnih izbi-rah, tudi med različnimi jezikovnimi in identitetnimi opcijami, ki jih imajo na voljo (Pertot, 2014).

Vse tesnejše prepletanje dveh (ali več) jezikov, kultur in identitet – tudi v ožjem družbenem jedru manjšine – so procesi, ki odpirajo nove razsežnosti pri analizi demografske podobe slovenske skupnosti v Italiji, hkrati pa uvajajo nove metodološke zadrege pri določanju njihove numerične konsistence. Tradicionalne vezi s slovenskim narodnostnim in/ali jezikovnim elementom (narodnostna samoopredelitev, znanje in raba slovenščine, šolanje v manjšinskem jeziku, participacija v slovenskih društvih in organizacijah ipd.) pridobivajo danes nove oblike in razsežnosti, pogosto ob tesnem prepletanju z italijanskim ali drugim neslovenskim elementom. Kriterijev pripadnosti slovenski skupnosti je torej lahko več; v dobri meri se med sabo prekrivajo (primer samoopredeljenih Slovencev in Slovenk, ki redno uporabljajo slovenščino v družini in dejavno sodelujejo v slovenskih društvih), a ne vedno oz. ne popolnoma (primer suverenih govorcev in govork slovenščine, ki se nimajo za Slovence oziroma Slovenke; oseb slovenskega družinskega porekla, ki slovenščine danes ne govorijo; članov in članic neslovenskih družin, ki so se slovenskemu jeziku in kulturi približali do take mere, da so danes povsem vključeni v manjšinsko družbeno okolje). Rezultat vseh teh možnih kombinacij je pravi mozaik identitetnih in jezikovnih situacijskih okoliščin, ki jih lahko bolj ali manj upravičeno uvrščamo v družbeno strukturo slovenske skupnosti v Italiji.

Za lažje razumevanje kompleksnih družbenih tvorb si pri družboslovnem raziskovanju lahko pomagamo z razvrščanjem množičnih situacijskih primerov v čim bolj homogene skupine – z uporabo kategorizacij, taksonomij in tipologij. V ta proces se npr. uvršča poskus oblikovanja tipologije slovenske manjšine, ki ga je raziskovalka Sara Brezigar priredila na podlagi koncentričnega modela etnično-jezikovnih manjšin Jørgena Kühla (Brezigar, 2004). V skladu s tem modelom naj bi manjšino sestavljale različno intenzivne stopnje pripadnosti, ki jih avtorica ponazarja s tremi koncentričnimi krogi:

1. Trdo jedro manjšine: sestavljajo ga osebe, ki se imajo za Slovence oziroma Slovenke, uporabljajo slovenščino v domačem okolju, si delijo slovenske vrednote in slovensko kulturo, se udeležujejo slovenskih kulturnih prireditvev in praznikov itd.
2. Vmesni pas: sestavljajo ga osebe, za katere slovenščina ni nujno (edini) jezik, ki ga uporabljajo doma. Četudi v domačem okolju uporabljajo (tudi) italijanščino, je zanje značilno, da sebe vidijo kot Slovence oziroma Slovenke.⁵
3. Zunanji pas: sestavljajo ga osebe, ki ne poznajo slovenskega jezika, vendar otroke vključujejo v slovenske vzgojno-izobraževalne ustanove, v slovenska kulturna in športna društva ter sodelujejo v družbenem življenju manjšinske skupnosti.

Vsi trije krogi so po avtoričinem mnenju sestavni del manjšine, čeprav se pri drugem in tretjem že pojavlja kreolizacija, tj. nastajanje mešanih ali hibridnih kultur. Je pa model koncentričnih krogov dinamično zasnovan, saj manjšinsko skupnost razume kot skupek različno intenzivnih stopenj pripadnosti, ki se skupnosti približujejo ali se od nje oddaljujejo.

Predstavljena tipologija je zanimiv teoretski konstrukt, ki ga bomo v sklepnem delu prispevka podvrgli empiričnemu preverjanju. S pomočjo zbranih podatkov bomo namreč ugotavljali, ali je predlagani model res uporaben za analizo sodobne demografske podobe slovenske skupnosti v Italiji. Zanima nas predvsem to, ali je manjšinsko družbeno tkivo res mogoče strniti v tri

5 Za povojno obdobje je bil značilen zadržan ali celo negativen odnos do ljudi, ki so se nahajali v drugem krogu, torej v vmesnem pasu, in ki jih je skupnost večkrat dojemala kot izdajalce (Brezigar, 2004). Ta zadržanost se je s časom relativno ublažila, tudi kot posledica postopnega spreminjanja narodnostnega in jezikovnega sestava šolajoče se populacije v vzgojno-izobraževalnih ustanovah s slovenskim učnim jezikom, ki jo danes obiskuje vse večje število otrok iz mešanih zakonov in povsem italijanskih družin. V vrtincu evropskih integracijskih procesov so v ospredje stopali koncepti večkulturnosti in večjezičnosti, slovenska šola pa je tako postala zanimiva za širšo javnost in začel se je krepiti predvsem zunanji pas modela koncentričnega kroga (Brezigar, Verša, 2023).

glavne koncentrične kroge ali pa empirična evidenca narekuje izbiro drugačnih razvrstitev.

3 Raziskava

3.1 Cilji, metodologija in anketni vzorec

V nadaljevanju bomo na podlagi analize zbranih kvantitativnih podatkov skušali poiskati odgovora na dve temeljni vprašanji: 1) kolikšno je danes ocenjeno število pripadnikov in pripadnic slovenske skupnosti v Italiji in 2) kako se ti razvrščajo glede na različne oblike in stopnje povezanosti s slovenskim narodnostnim in/ali jezikovnim elementom.

Podatke bomo črpali iz javnomnenjske raziskave, ki jo je Slovenski raziskovalni inštitut (SLORI) izvajal pozimi v letih 2021 in 2022 v tesnem sodelovanju s specializirano agencijo Swg.⁶ Na anketo je odgovarjalo 2.500 polnoletnih prebivalcev in prebivalk območja 32 občin iz videmske, goriške in tržaške pokrajine, v katerih se po Zakonu št. 38 z dne 23. februarja 2001 (Pravila o varstvu slovenske jezikovne manjšine v deželi Furlaniji - Julijski krajini – Norme per la tutela della minoranza linguistica slovena della Regione Friuli Venezia Giulia) izvajajo varstvena določila za slovensko skupnost v Italiji (slika 1).⁷ Gre za obmejno in večkulturno območje, v katerem slovenski (manjšinski) element tesno sobiva z drugimi, posebej z italijanskim, ki predstavlja veliko večino tu živečega življa. Vzorec je reprezentativen po spolu, starosti in teritorialni porazdelitvi obravnavanega prebivalstva, kar omogoča posplošitev izsledkov raziskave na celotno referenčno populacijo.

Prostor slovenske poselitve v Italiji, ki je bil zajet v raziskavo, je sestavljen iz dveh glavnih delov: severnega, goratega in redko naseljenega obmejnega

6 SLORI je izdelal strukturirani anketni vprašalnik in opravil statistično obdelavo podatkov, Swg pa je poskrbel za anketiranje prebivalstva ob kombinirani uporabi telefonskih (CATI) in računalniško podprtih intervjujev (CAWI).

7 To območje, ki ga določa Uredba predsednika republike z dne 12. septembra 2007, zajema občine Devin - Nabrežina, Dolina, Milje, Repentabor, Trst in Zgonik na Tržaškem, občine Doberdob, Gorica, Krmin, Ronke, Sovodnje ob Soči, Števerjan, Tržič in Zagraj na Goriškem ter občine Ahten, Bardo, Čedad, Dreka, Fojda, Grmek, Naborjet - Ovčja vas, Neme, Podbonesec, Praprotno, Rezija, Sovodnje, Srednje, Sv. Lenart, Špeter, Tavorjana, Tipana in Trbiž na Videmskem. Geografska razsežnost območja, kjer je slovenska skupnost tradicionalno prisotna, je v resnici širša od tu obravnavane. Različni avtorji in viri vključujejo v območje avtohtone poselitve tudi nekatere druge občine na Goriškem in Videmskem, ki pa niso vključene v območje Zakona št. 38/2001 in jih zato nismo zajeli v raziskavo.

območja v videmski pokrajini, kjer ni večjih urbanih središč, ter južnega, močno urbaniziranega in poseljenega dela, kjer se nahajata najmočnejši mestni jedri slovenskega prebivalstva, Gorica in predvsem Trst. Statistična teža treh pokrajin v anketnem vzorcu je posledično dokaj neuravnotežena, saj je bilo v raziskavo vključenih 65,8 % respondentov in respondentk iz tržaške pokrajine, 24,7 % iz goriške in le 9,5 % iz videmske. Tržaška pokrajina, z mestom Trst vred, po številu prebivalstva namreč daleč presega goriško in zlasti videmsko območje izvajanja Zakona št. 38/2001, ki med drugim vključujeta le manjši del občin posamezne pokrajine.

Slika 1: Območje izvajanja raziskave (v temni barvi).

3.2 Analiza podatkov in razprava

Raziskava prinaša analizo narodnostne in jezikovne strukture prebivalstva obravnavanega območja, posebej njegovega slovenskega dela. Pri analizi demografske podobe slovenske skupnosti v Italiji smo upoštevali različne kriterije povezanosti oz. istovetenja anketiranih s slovenskim narodnostnim in/ali jezikovnim elementom. Za namene tega prispevka bomo v nadaljevanju podrobneje obravnavali naslednje: prvi/materni jezik,⁸ narodnostno-jezikovno

8 »Prvi« ali »materni« jezik smo v vprašalniku opredelili kot jezik, ki so ga respondenti usvojili v zgodnjem otroštvu (do 3. leta starosti). Možnih je bilo več odgovorov oz. več kombinacij, ob upoštevanju, da lahko nekdo v zgodnjem otroštvu usvoji več jezikov.

samoopredelitev,⁹ rabo slovenščine v družini,¹⁰ znanje slovenskega jezika,¹¹ znanje slovenščine pri starših in starih starših,¹² šolanje v slovenščini (pri anketiranih in njihovih otrocih),¹³ učenje slovenščine v odrasli dobi¹⁴ in udeležbo na slovenskih prireditvah.

3.2.1 *Ocena deleža »slovenskega« prebivalstva glede na upoštevane opredeljitvene kriterije*

Namen tega poglavja je prikazati pridobljene podatke o narodnostno-jezikovnem sestavu anketiranega prebivalstva z namenom opredeliti okvirni delež pripadnikov in pripadnic slovenske skupnosti v Italiji. Preglednica 1 prinaša deleže anketiranih, ki so izrazili (bolj ali manj izrazito) povezanost s slovenskim jezikom, kulturo in/ali narodom glede na različne upoštevane kriterije.

Na zgornjih treh mestih v preglednici najdemo profile anketiranih, ki jih lahko uvrščamo med narodnostno in/ali jezikovno najbolj »ozaveščene« pripadnike in pripadnice skupnosti oz. najbolj dosledne govorce in govorke slovenskega jezika. Tako npr. ugotavljamo, da 4,3 % anketiranih v družini govori samo slovenski jezik, 5 % jih navaja slovenščino kot edini prvi/materni jezik, 5,9 % pa se jih opredeljuje izključno za Slovence oziroma Slovenko. Pri teh profilih je slovenski narodnostni in/ali jezikovni element povsem v ospredju, vpliv italijanskega ali drugih pa očitno dokaj marginalen.

-
- 9 Z vidika mednarodnopravne obravnave manjšinskih vprašanj je samoopredelitev temeljni dejavnik za določanje pripadnosti etničnim skupinam. Anketirani so odgovarjali na vprašanje, »kateri narodnostni in/ali jezikovni skupnosti čutite, da pripadate«. Tudi v tem primeru je bilo možnih več odgovorov oz. več kombinacij, saj se posamezniki lahko hkrati prepoznava v več skupinah.
- 10 Družina je temeljnega pomena za razvoj govornih navad, saj je to okolje, v katerem razvijamo prvi odnos do jezikov in v katerem preživljamo velik del svojega časa. Z izrazom jezik smo zajeli vse njegove socialne zvrsti – od knjižne in pogovorne pa vse do narečnih različic.
- 11 Znanja slovenščine v raziskavi nismo preverjali z jezikovnimi testi ali drugimi objektivnimi merili, temveč zgolj s samoocenjevanjem anketiranih. Zbrane podatke je treba zato jemati previdno.
- 12 Zbrani podatki o znanju slovenščine pri starših in starih starših temeljijo na ocenah anketiranih. Tudi v tem primeru je treba pridobljeno sliko zato jemati previdno.
- 13 Anketirane smo spraševali po morebitnem obiskovanju vzgojno-izobraževalnih ustanov s slovenskim učnim jezikom na Tržaškem in Goriškem oz. s slovensko-italijanskim poukom v Špetru, sodelujoče starše (teh je bilo 1.581) pa tudi po morebitnem šolanju lastnih otrok v slovenskem jeziku.
- 14 Anketirane smo spraševali, ali so se v zadnjih desetih letih aktivno učili slovenski jezik tako v formalnih kot tudi v neformalnih izobraževalnih kontekstih.

Če zgornjim profilom »zavednejših« anketiranih prištejemo še posameznike in posameznice, pri katerih si slovenski jezikovni in/ali narodnostni element deli prostor z italijanskim ali drugim, opazamo, da deleži občutno naraščajo. 10,2 % je namreč vseh anketiranih, ki v družini govorijo »samo ali tudi« slovensko (skupina vključuje – poleg oseb, ki govorijo »samo« slovensko – tudi tiste, ki manjšinski jezik uporabljajo v kombinaciji z italijanščino ali drugimi neslovenskimi jeziki), 10,2 % se jih opredeljuje »samo ali tudi« za Slovence oziroma Slovenko in 13 % jih navaja »samo ali tudi« slovenščino kot prvi/materni jezik.

Deleži »slovenskega« prebivalstva so lahko precej drugačni tudi glede na upoštevano stopnjo znanja slovenskega jezika. Če med pripadnike in pripadnice manjšine namreč prištejemo le anketirane, ki ocenjujejo, da slovenščino govorijo dobro, je teh le 10,1 %; če pa v seštevek vključimo tudi delne govorce in govorke jezika, ki slovenščino obvladajo zgolj na osnovni ravni, se omenjeni delež dvigne na 17,1 %.

Načinov, oblik in intenzitet povezanosti s slovenskim jezikom, kulturo in/ali narodno identiteto je torej več. Iz preglednice razberemo tudi druge: 13 % anketiranih se je npr. šolalo v slovenskem jeziku, 16,8 % staršev je otroka/-e vpisalo v vrtec ali šolo s slovenskim učnim jezikom, 15 % anketiranih se je v zadnjih desetih letih učilo slovenščine, 14,4 % pa se redno (vsaj mesečno) udeležuje slovenskih kulturnih in/ali športnih prireditev.

Delež pripadnikov in pripadnic manjšine je najvišji, če upoštevamo zgolj kriterij jezikovnega porekla, torej znanja slovenščine pri prednikih anketiranih, ne glede na trenutno povezanost s slovenskim elementom, ki je lahko skromna ali sploh neobstoječa. Tako ugotavljamo, da ima krepka četrтина anketiranih na dnu preglednice (25,3 %) vsaj enega slovensko govorečega starša, skoraj tretjina (31,4 %) pa vsaj enega slovensko govorečega prednika (starša ali starega starša).

Preglednica 1: Oblike povezanosti anketiranih s slovenskim jezikovnim in/ali narodnostnim elementom

V družini govori samo slovensko	4,3 %
Navaja slovenščino kot edini prvi/materni jezik	5 %
Opredeljuje se samo za Slovence/-ko	5,9 %
Dobro govori slovenski jezik	10,1 %
Opredeljuje se »samo ali tudi« za Slovence/-ko	10,2 %
V družini govori »samo ali tudi« slovensko	10,2 %

Navaja »samo ali tudi« slovenščino kot prvi/materni jezik	13 %
Šolal/-a se je v slovenščini	13,2 %
Redno (vsaj mesečno) se udeležuje slovenskih prireditev	14,4 %
V zadnjih desetih letih se je učil/-a slovenščine	15 %
Vpisal/-a je otroka/-e v vrtec/šolo s slovenskim učnim jezikom	16,8 %
Slovenski jezik govori vsaj na osnovni ravni	17,1 %
Ima vsaj enega starša z dobrim ali osnovnim znanjem slovenščine	25,3 %
Ima vsaj enega prednika (starša ali starega starša) z dobrim ali osnovnim znanjem slovenščine	31,4 %

Iz povzetih podatkov izhaja, da se ocenjena demografska teža skupnosti lahko zelo razlikuje glede na upoštevani opredelitveni kriterij. Vsak posamezen kriterij namreč prispeva k razumevanju tega kompleksnega družbenega mozaika, ki mu pravimo »slovenska skupnost v Italiji«, sam po sebi pa ni dovolj reprezentativen, saj predstavlja le eno od možnih oblik povezanosti oz. istovetenja s slovenskim elementom. Upoštevati je treba tudi, kot že rečeno uvodoma, da se ti kriteriji med sabo ne vedno ali ne popolnoma prekrivajo, kar vodi do izrazite heterogenosti možnih jezikovnih in identitetnih kombinacij. Demografske teže slovenske manjšine zato ne moremo opredeliti enoznačno, z eno samo številko, temveč jo lahko le prikažemo v razponu med najnižjim in najvišjim možnim številom pripadnikov in pripadnic, pa čeprav je tudi določitev spodnje in zgornje meje lahko predmet razprave.

Bolj kot v opredelitvi numerične teže slovenske skupnosti v Italiji gre zato ključne izzive raziskovanja sodobne demografske podobe manjšine iskati v podrobni analizi mnogoterih oblik povezanosti ali istovetenja s slovenskim narodnostnim in/ali jezikovnim elementom oz. v prepoznavanju različnih pasov, stratumov ali plasti »slovenstva« znotraj tega demografskega razpona, ki jih lahko bolj ali manj upravičeno jemljemo za sestavni del manjšinskega družbenega tkiva. Samo na tak način bo sploh mogoče oceniti, kje se to družbeno tkivo »začne« in kje se »konča«, kar je osnovni pogoj za vsak poskus preštevanja njegovih sestavnih členov.

3.3 Tipološka členitev pripadnikov in pripadnic slovenske manjšine

Pridobljeno družbeno sliko »slovenskega« prebivalstva – tako kot izhaja iz posameznih upoštevanih opredelitvenih kriterijev – bomo sedaj podrobneje

analizirali s poskusom tipološke členitve pripadnikov in pripadnic slovenske skupnosti. Pri tem bomo izhajali iz teoretskega okvira koncentričnega modela etnično-jezikovnih manjšin Jørgena Kühla, ki ga je raziskovalka Sara Brezigar priredila za razmere slovenske skupnosti v Italiji. Zanimalo nas je, ali je manjšinsko družbeno tkivo res mogoče strniti v tri predlagane koncentrične kroge ali pa empirična evidenca narekuje izbiro drugačnih razvrstitev.

S t. i. klastersko analizo smo anketirane razvrstili v različne skupine (klastre) glede na značilnosti njihovih vezi s slovenskim jezikovnim in/ali narodnostnim elementom.¹⁵ Pri analizi smo upoštevali vse doslej obravnavane kriterije pripadnosti slovenski skupnosti, a tudi nekatere druge spremenljivke, ki jih je raziskava vzela v pretres (npr. jezik partnerja/-ke, raba slovenščine s prijatelji in v službi, bližina slovenskim in italijanskim kulturnim prvinam, obiskovanje Slovenije ipd.).

Rezultati klasterske analize potrjujejo smotrnost razvrščanja slovenske manjšine v tri glavne pasove ali koncentrične kroge, ki se med sabo razlikujejo po nekaterih značilnih potezah. V nadaljevanju bomo podrobneje orisali, kdo sestavlja omenjene skupine, kako se te med sabo razlikujejo in kolikšna je njihova relativna statistična teža.

1. Trdo jedro manjšine vključuje 5,9 % vseh anketiranih. To so posamezniki in posameznice z (vsaj delnim) slovenskim poreklom (97,7 % članov in članic te skupine ima vsaj enega slovensko govorečega starša ali starega starša), ki praviloma dobro obvladajo slovenski jezik (86,3 % suverenih govorcev in govork), ga v večini primerov (53,8 %) uporabljajo kot edini sporazumevalni jezik v družini in se večinoma istovetijo samo s slovensko skupnostjo (v 67,2 % primerih). Dve tretjini jih ima slovensko govorečega partnerja oziroma partnerico (67,2 %), kar pomeni, da gre po večini za homogeno slovenska partnerska in družinska okolja. Pogosti so sicer tudi primeri dvo- ali večkulturnih družin, v katerih pa ima slovenski element poglobljeno vlogo. Ta skupina se je skoraj v celoti šolala v slovenskem jeziku (94,7 %), vsi starši iz te skupine pa so tudi vpisali otroka/-e v slovenske vzgojno-izobraževalne ustanove (99,2 %). Gre, skratka, za narodnostno in jezikovno najbolj »zavéden« del manjšine, ki se tudi redno udeležuje

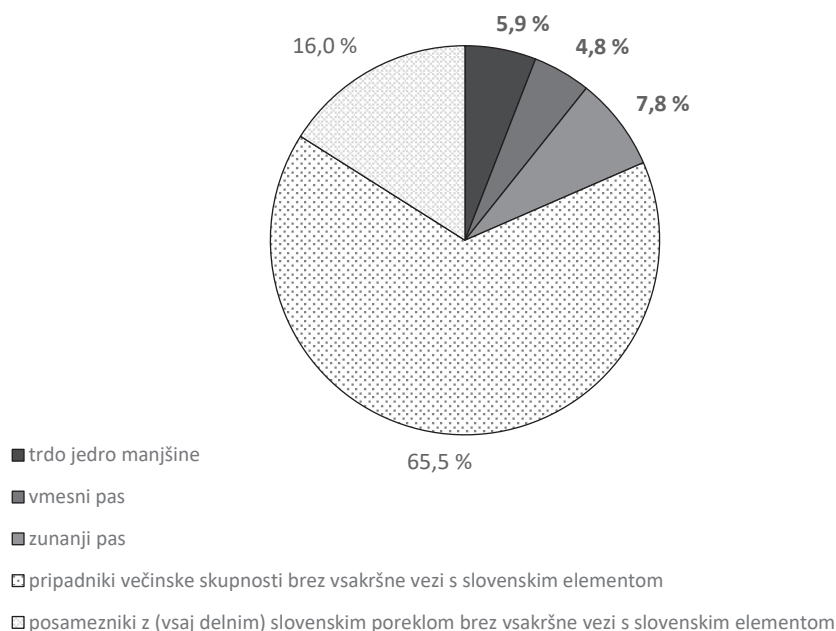
15 Klasterska analiza (angl. cluster analysis) je statistični postopek, s katerim raziskovalne enote (anketirane) razvrščamo v homogene skupine, in sicer tako, da so anketirani v skupinah med seboj čim bolj podobni in anketirani različnih skupin med seboj čim bolj različni. Razvrščanje je potekalo po nehierarhični metodi K_MEANS, ki je primerna za večje količine enot in pri kateri je treba vnaprej vnesti število skupin. Razvrščanje anketiranih v pet različnih homogenih skupin (gl. grafikon 1) se je izkazalo za najustreznejše.

slovenskih kulturnih prireditev (75,6 % vsaj enkrat mesečno), velika večina pa tudi zelo pogosto (vsaj mesečno) obiskuje bližnjo Republiko Slovenijo (87 %).

2. Vmesni pas vključuje 4,8 % anketiranih. Skoraj vsi člani in članice skupine (97,7 %) so (vsaj delnega) slovenskega porekla, saj imajo vsaj enega slovensko govorečega starša ali starega starša. Slovenščino večinoma obvladajo suvereno (79,2 % jih jezik govori dobro), saj se jih je tri četrtine (75,7 %) šolalo v tem jeziku. Nezanemarljiv delež (43,9 %) se tudi redno (vsaj mesečno) udeležuje slovenskih kulturnih prireditev, pa čeprav v manjši meri kot v trdem jedru. Glavna značilnost skupine pa je njena razpetost med manjšinsko in večinsko kulturo. Od najbolj »zavednega« delu manjšine se namreč razlikujejo po tem, da v družini poleg slovenščine v znatno večji meri uporabljajo tudi italijanščino ali drug jezik (51,9 %). Večina jih namreč ima neslovenskega partnerja oziroma partnerico, kar pomeni, da je v skupini veliko mešanih zvez. To seveda pomembno vpliva na sporazumevalne vzorce v družini, znotraj katerih si slovenščina deli prostor z italijanščino in/ali drugim jezikom, ne nujno v enakopravnem razmerju. Da je neslovenski element med pripadniki in pripadnicami vmesnega pasu v marsičem prevladujoč, kaže predvsem dejstvo, da velika večina otrok iz teh družin obiskuje (ali je obiskovala) neslovenske vzgojno-izobraževalne ustanove (le 7,4 % staršev je vpisalo vsaj enega otroka v slovenske vrtce ali šole). Pomemben delež vmesnega pasu (43,9 %) se istoveti tako s slovensko kot tudi z italijansko (ali drugo) skupnostjo, kar je značilnost sestavljenih ali večplastnih identitet.
3. Zunanji pas vključuje 7,8 % anketiranih. To so osebe različnega jezikovnega porekla, večinoma neslovenskega (60,8 %). Veliko jih je sicer tudi takih, ki imajo slovenske »korenine«, od staršev pa znanja manjšinskega jezika niso pridobili. Le desetina (10 %) jih namreč navaja (tudi) slovenščino kot materni jezik, še veliko manj (4,1 %) pa jo aktivno uporablja v družini. Pripadniki in pripadnice zunanjega pasu slovenščino obvladajo v skromni meri, v glavnem pasivno, saj se velika večina (88,3 %) ni šolala v tem jeziku. Malo (5,9 %) je tudi takih, ki se istovetijo (tudi) s slovensko skupnostjo, sploh pa skupina izraža znatno večjo bližino italijanskim kulturnim prvinam kot pa slovenskim. Gre, skratka, za pripadnike in pripadnice večinske skupnosti ali potomce in potomke nekdanjih (danes asimiliranih) slovenskih družin, ki pa se od preostalega (večinskega) prebivalstva razlikujejo po tem, da se aktivno zanimajo za slovenski jezik in slovensko kulturo. Zanimivo je, da se slovenščine praktično vsi učijo v odrasli dobi (98,2 %), večinoma na jezikovnih tečajih (63,2 %), veliko pa je

tudi takih, ki se redno udeležujejo prireditvev slovenske skupnosti (32,7 % vsaj mesečno, dodatnih 50,9 % pa vsaj nekajkrat letno). Dobra tretjina staršev iz te skupine (35 %) vpisuje otroke v vrtce in šole s slovenskim učnim jezikom, kar pomeni, da lahko manjšina v zunanjem pasu potencialno pridobiva nove govorce in govorke slovenskega jezika. Glede na relativno visok družbeno-ekonomski status te skupine (sestavljajo jo posamezniki in posameznice z nadpovprečnim dohodkom in stopnjo izobrazbe), lahko sklepamo, da predstavlja nekakšno razgledano elito, ki učenje slovenskega jezika in približevanje slovenskemu okolju dojema kot priložnost za širitev lastnih obzorij ali kot vračanje k jeziku in kulturi lastnih (slovenskih) prednikov. Odprtost in razgledanost te skupine lahko zato upravičeno jemljemo kot enega ključnih graditeljev dobrih medetničnih odnosov na obravnavanem območju.

Št. anketiranih = 2.207

Grafikon 1: Tipologija pripadnikov in pripadnic slovenske manjšine na podlagi klastrske analize

Zanimivo je tudi, kako klastrska analiza razvršča preostale anketirane, ki jih ne moremo obravnavati kot sestavni del manjšinske skupnosti, saj ocenjujemo, da je njihova stopnja povezanosti s slovenskim narodnostnim in/ali jezikovnim elementom preskromna. V tej večinski skupini (out-group) razlikujemo dve glavni skupini. Daleč najbolj številčno je skupina pripadnikov in pripadnic večinske skupnosti brez vsakršne povezanosti s slovenskim elementom, ki predstavljajo skoraj dve tretjini anketnega vzorca (65,5 %). Za razliko od te prve skupine, pri kateri slovenski jezik in kultura nimata nikakršne vloge ali vpliva, je v luči raziskovanja demografske podobe slovenske skupnosti v Italiji veliko bolj zanimiva druga skupina, tj. prebivalci z (vsaj delnim) slovenskim poreklom, a brez vsakršne vezi s slovenskim elementom. V tem primeru gre za pripadnike in pripadnice asimiliranega dela manjšine, ki se kljub slovenskim »koreninam« (vsi imajo vsaj enega starša ali starega starša z vsaj osnovnim znanjem slovenščine) niso šolali v slovenščini, pa tudi ne ohranili ali razvili znanja v tem jeziku. V veliki večini primerov se opredeljujejo za Italijane oziroma Italijanke, nekateri za pripadnike ali pripadnice drugih skupnosti, nikakor pa ne slovenske. Skupina predstavlja kar 16 % anketnega vzorca, kar se precej približuje seštevku vseh treh družbenih pasov, ki jih uvrščamo v manjšinsko družbeno tkivo (18,5 %).

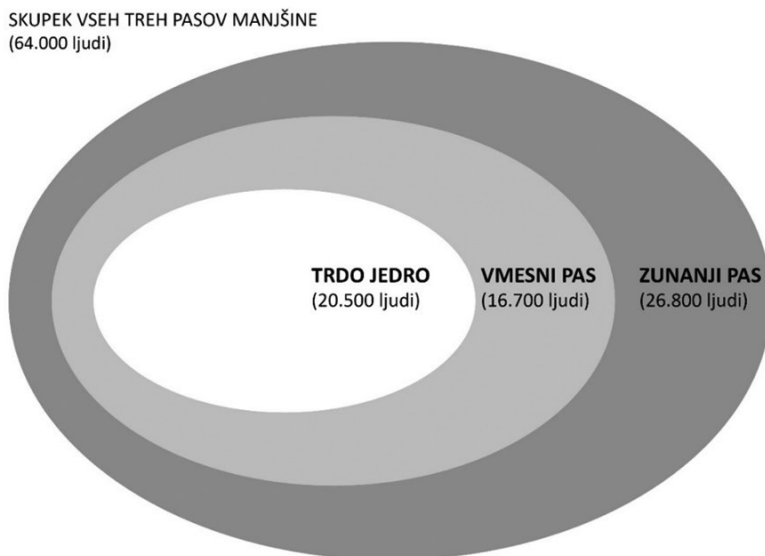
3.4 Ocena demografske teže slovenske skupnosti v Italiji na podlagi pridobljenih podatkov

S podatki, pridobljenimi s klastersko analizo, potrjujemo ustreznost razvrščanja pripadnikov in pripadnic slovenske skupnosti v Italiji v tri glavne koncentrične kroge, ki se med sabo razlikujejo po nekaterih značilnih potezah. Uporabljena tipološka členitev je seveda le poenostavljena prisposodba manjšinske družbene strukture, ki je v resnici veliko bolj kompleksna in razčlenjena od tu predstavljene. Ugotavljali smo namreč, da to sestavlja konglomerat različnih jezikovnih in/ali identitetnih situacijskih okoliščin, v katerih se povezanost s slovenskim (in neslovenskim) elementom izraža na različne načine ter z različno intenzivnostjo. Je pa na podlagi pridobljenih deležev posameznih koncentričnih krogov vsaj mogoče oceniti, kako se demografski obseg manjšine spreminja glede na to, ali upoštevamo le njen narodnostno in/ali jezikovno najbolj ozaveščen del (trdo jedro) ali pa vanjo prištevamo tudi preostala dva pasova, kjer je slovenski element nekoliko manj profiliran.

Reprezentativnost anketnega vzorca po spolu, starosti in teritorialni porazdelitvi obravnavanega prebivalstva omogoča posplošitev izsledkov na celotno

referenčno populacijo. V času izvajanja raziskave (točneje dne 31. 12. 2021) je prebivalstvo 32 obmejnih občin, kjer se po Zakonu št. 38 iz leta 2001 izvajajo varstvena določila za slovensko manjšino, štele 348.893 ljudi. Če pridobljene deleže za vse tri družbene pasove manjšine apliciramo na celotno tu živeče prebivalstvo in jih tako pretvorimo v absolutne številke, bomo pridobili demografsko sliko skupnosti, ki je prikazana na sliki 2.

Slika 2: Ocenjena demografska teža slovenske skupnosti v Italiji po družbenih pasovih

Na sliki 2 je predstavljena demografska teža posameznih koncentričnih krogov, hkrati pa tudi njihov skupni seštevek. Trdo jedro manjšine zajema 5,9 % vseh anketiranih, kar v absolutnem merilu pomeni približno 20.500 prebivalcev in prebivalk obravnavanega območja. Toliko enot naj bi štela manjšina, če se omejimo le na njen »zavednejši« krog pripadnikov in pripadnic – takih, ki praviloma dobro obvladajo slovenski jezik, ga uporabljajo kot edini sporazumevalni jezik v družini in se istovetijo samo s slovensko skupnostjo. Slika postane seveda drugačna, če v skupni izračun vključimo tudi vmesni pas (4,8 % vseh anketiranih), ki ga sestavljajo osebe iz dvo- ali večkulturnih družinskih okolij, v katerih slovenski element tesno sobiva z italijanskim in/ali drugim,

ne nujno v enakopravnem razmerju. Manjšina bi tako pridobila 16.700 dodatnih pripadnikov in pripadnic, kar pomeni, da bi štela približno 37.200 enot. Številčni obseg skupnosti pa bi strmo narasel zlasti, če bi v izračun vključili tudi zunanji pas, tj. širši krog pripadnikov in pripadnic večinske skupnosti ali asimiliranih slovenskih družin, ki se danes aktivno učijo slovenskega jezika in se v dobri meri tudi vključujejo v slovensko okolje. Ta skupina outsiderjev obsega namreč 7,8 % anketiranih, kar v absolutnem merilu pomeni približno 26.800 ljudi. Manjšina bi v tem primeru štela kar 64.000 enot, kar ocenjujemo kot maksimalno število njenih pripadnikov in pripadnic.

4 Sklepne ugotovitve

V prispevku sem na podlagi izsledkov anketne raziskave na statistično konsistentnem vzorcu prebivalstva, živečega na območju, kjer se izvajajo varstvena določila Zakona št. 38/2001 za slovensko skupnost v Italiji, skušal poiskati odgovora na dve temeljni vprašanji: 1) kolikšno je ocenjeno število Slovencev in Slovenk, živečih na obravnavanem območju, in (2) kako se pripadniki in pripadnice slovenske skupnosti razvrščajo glede na različno intenzivne vezi s slovenskim jezikom, kulturo ali narodno identiteto.

V prvem delu prispevka, ki je bil namenjen oceni deleža prebivalstva slovenske narodnosti in/ali jezika v sestavljenem vzorcu, so obravnavani različni kriteriji povezanosti anketiranih s slovenskim narodnostnim in/ali jezikovnim elementom (znanje slovenščine, rabo jezika v družini, šolanje v slovenskem jeziku, narodnostno samoopredelitev ipd.). Pridobljeni izsledki kažejo, da se demografska teža skupnosti lahko zelo razlikuje glede na upoštevani kriterij, ti kriteriji pa se med sabo ne vedno ali ne popolnoma prekrivajo, kar vodi do izrazite heterogenosti možnih jezikovnih in identitetnih kombinacij. Vsak upoštevan kriterij torej prispeva k razumevanju tega kompleksnega družbenega mozaika, ki mu pravimo »slovenska skupnost v Italiji«, sam po sebi pa ni dovolj izčrpen ali reprezentativen, saj predstavlja le eno od možnih vezi s slovenskim elementom. Slovenske manjšine zato ne moremo opredeliti z eno samo številko, temveč jo lahko le prikažemo v razponu med ocenjenim najnižjim in najvišjim možnim številom pripadnikov in pripadnic. Ta demografski razpon smo skušali podrobneje opredeliti v drugem delu prispevka, v katerem smo s pomočjo klastrske analize ugotavljali, kako se v manjšinskem družbenem tkivu razporejajo različni pasovi, ki se med sabo razlikujejo po obliki in/ali intenziteti povezanosti s slovenskim elementom.

V odgovor na drugo izhodiščno vprašanje raziskava potrjuje ustreznost predlagane tipološke členitve manjšine v tri glavne koncentrične kroge, ki jo ponuja koncentrični model etnično-jezikovnih manjšin. To so trdo jedro skupnosti (njen jezikovno in/ali narodnostno najbolj ozaveščen del, ki predstavlja približno tretjino celotnega manjšinskega družbenega telesa), vmesni pas (osebe iz dvo-ali večkulturnih družinskih okolij, v katerih si slovenščina deli prostor z italijanščino in/ali drugim jezikom, pogosto v podrejenem razmerju) in zunanji pas (najbolj številčna skupina, pretežno neslovenskega porekla, ki pa se zavestno in bolj ali manj motivirano približuje slovenskemu jeziku in kulturi). Prav ta zadnja skupina outsiderjev, ki naj bi štela 7,8 % prebivalcev in prebivalk obravnavanega območja, se zdi za manjšino strateško najbolj zanimiva, saj gre za osebe, ki se dejavno vključujejo v slovensko družbeno okolje, kljub temu da se jezika šele učijo. Ob tem nezanemarljivem bazenu potencialnih novih govorcev in govork slovenščine pa smo z raziskavo zabeležili tudi znatno širši (dvakrat tolikšni: 16 %) bazen prebivalcev in prebivalk z (vsaj delnim) slovenskim poreklom, ki so danes izgubili vsak stik s slovenskim jezikom in kulturo. Narodnostna in jezikovna asimilacija je očitno na obravnavanem območju še povsem aktualen in razširjen družbeni pojav, ki bi si v prihodnje zaslužil raziskovalno poglobitev.

Šele na podlagi pridobljenih deležev posameznih koncentričnih krogov je bilo mogoče določiti razpon med ocenjenim najnižjim in najvišjim možnim številom pripadnikov in pripadnic manjšine. V odgovor na prvo izhodiščno vprašanje lahko torej ocenimo, da se demografska teža skupnosti giblje med 5,9 % in 18,5 % prebivalcev in prebivalk obravnavanega območja, tj. med 20.500 in 64.000 enot. Numerični minimum odgovarja ocenjenemu številu pripadnikov in pripadnic trdega jedra manjšine, numerični maksimum pa seštevek vseh treh koncentričnih krogov: trdega jedra, vmesnega in zunanjega pasu.

Določanje demografske teže pripadnikov in pripadnic slovenske skupnosti v Italiji, vključno z njihovim najvišjim in najnižjim možnim številom, je torej posledica metodoloških izbir, ki so vsaj delno arbitrarne. Z nadaljnjimi raziskavami bi veljalo npr. posebej preveriti, ali lahko zunanji pas res upravičeno obravnavamo kot sestavni del slovenske skupnosti v Italiji (glede na dejansko motiviranost teh posameznikov in posameznic za pridobitev ustreznega znanja slovenščine, na njihovo pripravljenost za rabo jezika v vsakodnevnih okoliščinah oz. na njihovo dejansko aktivno vključenost v slovensko družbeno okolje) ali pa bi zanj veljalo poiskati novo kolokacijo zunaj manjšinskega družbenega telesa. Podrobnejšo analizo bi si verjetno zaslužil tudi vmesni pas, saj smo v njem zasledili nezanemarljivo število individualnih ali družinskih primerov, kjer je slovenski element močno podrejen neslovenskemu.

Bibliografija

- BAUMAN Z. (2002), *Tekoča moderna (Liquid Modernity)*, Založba l*cf., Ljubljana.
- BOGATEC N. (2022), *Slovensko šolstvo v Italiji*, v D. Jagodic, M. Zago (ur.), *Večjezičnost in identitete v obmejnem prostoru: primer šole s slovenskim učnim jzikom v Romjanu*, Biblioteca della società aperta, Studi e ricerche 11, Edizioni Università di Trieste, Trst, 29–42.
- BOGATEC N., BUFON M. (1996), *Slovenske šole v tržaški in goriški pokrajini: vrtci in osnovne šole*, SLORI, Trst.
- BREZIGAR S. (2004), *Politike promocije manjšinskih jezikov: primer pridobivanja znanja na Tržaškem in Goriškem*, Razprave in gradivo: revija za narodnostna vprašanja, 44, 106–133.
- BREZIGAR S. (2017), *Slovenska skupnost v Italiji med preteklostjo in prihodnostjo*, v N. Bogatec, Z. Vidau (ur.), *Skupnost v središču Evrope: Slovenci v Italiji od padca Berlinskega zidu do izzivov tretjega tisočletja*, ZTT-SLORI, Trst, 21–30.
- BREZIGAR S., VERŠA A. (2023), *Slovensko šolstvo v Italiji : včeraj, danes in jutri*, v A. Istenič in drugi (ur.), *Vzgoja in izobraževanje med preteklostjo in prihodnostjo/Upbringing and education between the past and the future*, Univerza na Primorskem, Koper.
- BUFON M. (2004), *Med teritorialnostjo in globalnostjo: sodobni problemi območij družbenega in kulturnega stika*, Univerza na Primorskem-Znanstveno-Raziskovalno središče-Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, Koper.
- BUFON M. (2011), *Slovenci v Italiji: koliko, kje in kako*, raziskovalno poročilo.
- BUFON M. (2017), *Meje in obmejne skupnosti na Slovenskem*, Annales ZRS, Koper.
- JAGODIC D., ČOK Š. (ur.) (2013), *Med drugim in tujim jezikom: poučevanje in učenje slovenščine pri odraslih v obmejnem pasu Furlanije - Julijske krajine/Fra lingua seconda e lingua straniera: insegnamento e apprendimento dello sloveno in età adulta nella fascia confinaria del Friuli Venezia Giulia*, Ciljno začasno združenje/Associazione temporanea di scopo »Jezik-Lingua«, SLORI, Trst/Trieste.
- JAGODIC D., KAUCIČ BAŠA M., DAPIT R. (2017), *Jezikovni položaj Slovencev v Italiji*, v N. Bogatec, Z. Vidau (ur.), *Skupnost v središču Evrope: Slovenci v Italiji od padca Berlinskega zidu do izzivov tretjega tisočletja*, ZTT-SLORI, Trst, 67–88.
- JAGODIC D. (2019), *Znanje in raba slovenskega jezika med mladino v slovenskem zamejstvu v Italiji*, v S. Novak Lukanovič (ur.), *Jezikovni profil mladih v slovenskem zamejstvu*, INV-SZI-SNI Urbana Jarnika-SLORI, Ljubljana-Celovec-Trst, 67–120.
- KAUCIČ BAŠA M. (2004), *Ohranjanje slovenščine na Tržaškem in Goriškem: nekaj elementov za tezo o vzrokih opuščanja manjšinskih jezikov*, Slovenščina v šoli, 9, 3, 12–29.
- OBLAK FLANDER A. (2008), *Demogeografsko proučevanje narodnih in etničnih manjšin – primer italijanske narodne manjšine v Sloveniji*, Razprave in gradivo: revija za narodnostna vprašanja, 55, 50–76.
- PERTOT S. (2007), *V imenu očeta: medgeneracijski prenos slovenskega jezika in identitete po moški liniji*, v M. Košuta (ur.), *Živeti mejo*, Slavistično društvo Slovenije, Trst-Ljubljana, 255–266.

- PERTOT S. (2014), *Samo tostran zamišljene meje? Družbene predstave o narodnostni identiteti maturantov srednjih šol druge stopnje s slovenskim učnim jezikom v Trstu*, v S. Pertot, M. Kosic (ur.), *Jeziki in identitete v precepu: Mišljenje, govor in predstave o identiteti pri treh generacijah maturantov šol s slovenskim učnim jezikom v Italiji*, SLORI, Trst, 57–84.
- STRANJ P. (1999), *Slovensko prebivalstvo Furlanije – Julijske krajine v družbeni in zgodovinski perspektivi*, SLORI, Trst.
- SUSSI E. (1998), *Gli Sloveni*, v S. Pertot (ur.), *Minoranze linguistiche nella regione Friuli-Venezia Giulia: aspetti educativi e culturali*, IRRSAE FVG, Trst/Trieste, 19–34.
- SWG (1986), *Sondaggio d'opinione sugli sloveni nel Friuli Venezia Giulia. Rilevazione effettuata dal 5 al 18 dicembre 1985*, SWG, Trieste.
- ZUPANČIČ J. (2022), *Slovenske manjšine v sosednjih državah*, Univerza v Ljubljani, Ljubljana.

Povzetek

V prispevku obravnavam sodobno demografsko podobo slovenske skupnosti v Italiji, kakršna se razodeva skozi prizmo zbranih empiričnih podatkov. Analiza temelji na izsledkih javnomnenjske raziskave, na katero je odgovarjal statistično reprezentativen vzorec polnoletnih prebivalcev in prebivalk območja, na katerem se po Zakonu št. 38 iz leta 2001 izvajajo varstvena določila za slovensko manjšino. Raziskava prinaša poglobljen vpogled v narodnostno in jezikovno strukturo obravnavanega prebivalstva, posebej njegovega slovenskega dela.

V prispevku skušam poiskati odgovora na dve temeljni vprašanji: (1) kolikšno je ocenjeno število pripadnikov in pripadnic slovenske skupnosti v Italiji in (2) kako se ti tipološko razvrščajo glede na različno intenzivne vezi s slovenskim narodnostnim in/ali jezikovnim elementom. Slovenska skupnost v Italiji je namreč razčlenjena družbena entiteta, ki jo sestavlja konglomerat različnih jezikovnih in identitetnih situacijskih okoliščin, pri katerih je slovenski element bolj manj prisoten oz. se v večji ali manjši meri prepleta z italijanskim ali drugimi.

V prvem delu prispevka so obravnavani različni kriteriji povezanosti anketiranih prebivalk in prebivalcev s slovenskim elementom (znanje slovenščine, rabo jezika v družini, šolanje v slovenskem jeziku, narodnostno samoopredelitev ipd.). Iz pridobljenih podatkov izhaja, da se demografska teža skupnosti lahko zelo razlikuje glede na upoštevani kriterij, ti kriteriji pa se med sabo ne vedno ali ne popolnoma prekrivajo, kar vodi do izrazite heterogenosti možnih jezikovnih in identitetnih kombinacij. Vsak upoštevan kriterij torej prispeva k razumevanju kompleksnega družbenega mozaika, ki mu pravimo »slovenska

skupnost v Italiji», sam po sebi pa ni dovolj izčrpen ali reprezentativen, saj predstavlja le eno od možnih vezi s slovenskim elementom. Slovenske manjšine zato ne moremo opredeliti z eno samo številko, temveč jo lahko le prikažemo v razponu med ocenjenim najnižjim in najvišjim možnim številom pripadnikov in pripadnic.

Ta demografski razpon skušam podrobneje opredeliti v drugem delu prispevka, v katerem s pomočjo klastrske analize ugotavlja, kako se v manjšinskem družbenem tkivu razporejajo različni pasovi, ki se med sabo razlikujejo po obliki in/ali intenziteti povezanosti s slovenskim elementom. Raziskava potrjuje ustreznost predlagane tipološke členitve manjšine v tri glavne koncentrične kroge, ki jo ponuja koncentrični model etnično-jezikovnih manjšin Jørgena Kühla (Brezigar, 2004). To so trdo jedro skupnosti (njen jezikovno in/ali narodnostno najbolj ozaveščen del), vmesni pas (posamezniki in posameznice iz dvo- ali večkulturenih družinskih okolij, v katerih si slovenščina deli prostor z italijanščino in/ali drugim jezikom, pogosto v podrejenem razmerju) in zunanji pas (najbolj številčna skupina, pretežno neslovenskega porekla, ki pa se zavestno in bolj ali manj motivirano približuje slovenskemu jeziku in kulturi).

Šele na podlagi pridobljenih deležev posameznih koncentričnih krogov je mogoče določiti razpon med ocenjenim najnižjim in najvišjim možnim številom pripadnikov in pripadnic manjšine. V odgovor na prvo izhodiščno vprašanje torej ocenjujem, da se demografska teža skupnosti giblje med 5,9 % in 18,5 % prebivalcev in prebivalk obravnavanega območja, tj. med 20.500 in 64.000 enot. Numerični minimum odgovarja ocenjenemu jedru manjšine, numerični maksimum pa seštevkju vseh treh koncentričnih krogov: trdega jedra ter vmesnega in zunanjega pasu.

Abstract: Il profilo demografico della comunità slovena in Italia

Nel presente contributo l'autore opera una disamina del profilo demografico della comunità slovena in Italia per come si presenta attraverso il prisma dei dati empirici raccolti. L'analisi trova fondamento nelle risultanze di un'indagine che ha visto coinvolto un campione statisticamente rappresentativo di uomini e donne maggiorenni residenti nel territorio in cui, ai sensi della legge 38/2001, trovano applicazione le norme di tutela della minoranza slovena. Ne deriva un'analisi approfondita della struttura del campione – e in particolare della componente slovena – in termini di nazionalità e lingua.

Nel presente contributo l'autore si propone di rispondere a due quesiti di fondo: (1) a quanto ammonta il numero stimato di cittadini e cittadine appartenenti alla comunità slovena in Italia e (2) come categorizzarli in base alla diversa intensità dei legami che intrattengono con l'elemento nazionale e/o linguistico sloveno. La comunità slovena in Italia si configura infatti come un'articolata entità sociale, formata da un conglomerato di svariate circostanze situazionali (linguistiche e identitarie) in cui si ha una presenza più o meno marcata dell'elemento sloveno ovvero, ribaltando la prospettiva, una maggiore o minore commistione con l'elemento italiano o altri ancora.

Nella prima parte del contributo l'autore prende in esame i vari criteri di connessione all'elemento sloveno così come riferiti dai cittadini e dalle cittadine del campione di indagine (es. conoscenza dello sloveno, uso della lingua nell'ambiente domestico, istruzione in lingua slovena, definizione di sé in senso nazionale e sim.). Dai dati acquisiti emerge che il peso demografico della comunità è soggetto a una forte variabilità a seconda del criterio scelto, laddove questi non sempre o non del tutto risultano sovrapponibili, da cui l'estrema eterogeneità delle possibili combinazioni linguistiche e identitarie. Ogni criterio di riferimento è dunque da intendersi come un tassello che contribuisce alla comprensione del complesso mosaico sociale da noi chiamato "comunità slovena in Italia", pur non essendo di per sé sufficientemente specifico né rappresentativo in quanto restituisce appena uno dei possibili punti di contatto con l'elemento sloveno. Da ciò deriva che la minoranza slovena non possa essere quantificata in modo univoco, ma solo entro una forbice compresa tra una stima minima e una stima massima del numero di esponenti.

È proprio tale intervallo demografico che l'autore cerca di definire con maggiore precisione nella seconda parte del contributo, dove con l'ausilio di un'analisi per cluster rileva che il tessuto sociale della minoranza è percorso da una serie di fasce che si differenziano tra loro per forma e/o intensità del legame con l'elemento sloveno. La ricerca va a confermare l'adeguatezza della suddivisione tipologica proposta per la minoranza, che la vede organizzata in tre cerchi concentrici principali, come da modello concentrico delle minoranze etnico-linguistiche elaborato da Jørgen Kühl (Brezigar, 2004). Nella fattispecie, si distinguono un nucleo centrale della comunità (ovvero la sua componente più consapevole sotto il profilo linguistico e/o nazionale), una fascia intermedia (formata da singoli individui provenienti da ambienti familiari bi- o multiculturali, in cui lo sloveno si divide con l'italiano e/o un'altra lingua, spesso in posizione subalterna) e, infine, una fascia esterna (il gruppo numericamente

più corposo e perlopiù di origini non slovene, ancorché in fase di consapevole e più o meno motivato avvicinamento alla lingua e cultura slovena).

L'autore è stato in grado di determinare la forbice tra stima minima e stima massima del numero di esponenti della minoranza solo una volta ottenute le percentuali dei singoli cerchi concentrici. In risposta al primo quesito di fondo ritiene dunque che il peso demografico della comunità slovena oscilli tra il 5,9% e il 18,5% della popolazione residente nell'area in esame ovvero, in termini assoluti, tra le 20.500 e le 64.000 unità – laddove il valore numerico minimo corrisponde al numero stimato di soggetti che ricadono nel nucleo centrale della comunità, mentre il valore numerico massimo deriva dalla somma dei soggetti compresi nei tre cerchi concentrici di cui sopra, ovvero nucleo centrale, fascia intermedia e fascia esterna.

Summary: A demographic profile of the Slovene community in Italy

The author looks at the contemporary demographic profile of the Slovene community in Italy, as revealed through the prism of collected empirical data. The analysis is based on the results of a public opinion survey carried out on a statistically representative sample of adult residents of the area where, according to Law no. 38 from 2001, protective provisions for the Slovene minority have been implemented. The study provides an in-depth insight into the ethnic and linguistic structure of the population in question, especially the Slovene part of it.

In this chapter, the author seeks answers to two fundamental questions: (1) what is the estimated number of members of the Slovene community in Italy and (2) how are they typologically classified based on the varying strength of ties with the Slovene ethnic and/or linguistic element. The Slovene community in Italy is a fragmented social entity consisting of a conglomeration of different situational circumstances affecting language and identity in which the Slovene element is present to varying degrees and may be intertwined to a greater or lesser extent with Italian or other elements.

In the first part of the article, the author examines different criteria relating to the connection of the interviewed residents with the Slovene element (knowledge of Slovene, use of the language in the family, instruction in the Slovene language, ethnic self-definition, etc.). The data obtained show that

the demographic weight of the community can vary greatly depending on the criterion taken into account, and these criteria do not always or completely overlap, which leads to a pronounced heterogeneity of possible language and identity combinations. Each criterion taken into account therefore contributes to an understanding of the complex social mosaic that we call the “Slovene community in Italy”, but in itself it is not sufficiently comprehensive or representative, as it represents only one of the many possible ties with the Slovene element. The Slovene minority cannot therefore be defined with a single number, but can only be shown to be in a range between the estimated lowest and highest possible number of members.

The author tries to define this demographic range in more detail in the second part of the chapter, in which, with the help of cluster analysis, he determines how different bands are distributed in the social fabric of the minority, which differ from each other in terms of the form and/or intensity of connection with the Slovene element. The analysis confirms the suitability of the proposed typological division of the minority into three main concentric circles as put forth by Jørgen Kühl's concentric model of ethnic-linguistic minorities (Brezigar, 2004). These are the hard core of the community (the most linguistically and/or ethnically conscious part of it), the intermediate ring (individuals from bi- or multicultural family backgrounds, in which Slovene shares space with Italian and/or another language, often in a subordinate relationship), and the outer ring (the most numerous group, predominantly of non-Slovene origin, but consciously motivated to some degree to accept the Slovene language and culture).

Only on the basis of the obtained shares of individual concentric circles was the author able to determine the range between the estimated minimum and maximum possible number of minority members. In response to the first initial question, he therefore estimates that the demographic weight of the community varies between 5.9% and 18.5% of the inhabitants of the area in question, i.e. between 20,500 and 64,000 people. The numerical minimum corresponds to the estimated number of members of the hard core of the minority, and the numerical maximum corresponds to the sum of the members of all three concentric circles: hard core, intermediate and outer rings.

O avtorju

Devan Jagodic je po izobrazbi družboslovec. Diplomiral je iz medkulturnih ved na Lepaslovni in filozofski fakulteti Univerze v Trstu, pozneje pa je na isti univerzi doktoriral iz sociologije. Za doktorsko disertacijo o čezmejni stanovaljski mobilnosti v slovensko-italijanskem obmejnem območju je leta 2012 prejel prvo nagrado na natečaju Urada Vlade Republike Slovenije za Slovence v zamejstvu in po svetu.

Od leta 2005 je zaposlen kot raziskovalec na Slovenskem raziskovalnem inštitutu (SLORI) v Trstu, kjer od leta 2012 opravlja tudi funkcijo direktorja.

Predmet njegovega znanstvenega raziskovanja so razvojni procesi na obmejnih in narodnostno mešanih območjih, sociolingvistični vidiki jezikovnih skupnosti v stiku in manjšinska vprašanja, s posebnim poudarkom na družbeni stvarnosti Slovencev in Slovenk v Italiji. Je avtor znanstvenih, strokovnih in preglednih člankov ter urednik publikacij v slovenščini, italijanščini in angleščini. Sodeluje pri številnih raziskovalnih projektih, z referati nastopa na mednarodnih in lokalnih konferencah, je pobudnik in organizator znanstvenih in strokovnih sestankov.